

Urbán Aladár

Megkésett ünneplés

Gróf Batthyány Lajos emlékezete

Kétszáz éve született az a főrendű politikus, aki 41 éves korában az ország első miniszterelnöke lett, s másfél év múlva a császár hadseregének katonáinak sortüze végzett vele. Az ítélet koncepciós pör eredménye volt, a kivégzés előre eldöntött politikai gyilkosság. A hatalom a holttestet jeltelen sírba tenni rendelte, amit a hazafias bátorság úgy teljesített, hogy a gróf koporsóját a legnagyobb titokban a pesti ferencesek kriptájába rejtette. A kiegyezés után, 1870 júniusában a főváros és a család kezdeményezésére sor került Batthyány ünnepélyes újratemetésére, amelyen közel százezer ember vett részt. Andrássy Gyula kormánya hivatalosan távol tartotta magát, s nem történt meg a volt miniszterelnök rehabilitálása sem. Ez nem volt lehetséges, mivel az a császár ült a trónon, akinek tudta nélkül nem került volna sor a felségárulás vádjára és a kivégzésre. A kiegyezés utáni közjogi helyzet megnehezítette a nyilvános emlékezést Batthyány miniszterelnökségére, neve összefonódott az 1848:III.tc., az önálló pénz- és hadügyek védelmezésével. A közös minisztériumok intézménye nem tette lehetővé az 1848. évi példa, az alkotmányjogi precedensek követését. Legális politikai párt nem tűzhette zászlajára Batthyány nevét. A nemzet ekkori eszménye Deák Ferenc volt, s a közvéleményt a Görgey-kérdés és az emigráns Kossuth tevékenysége foglalkoztatta.

A monarchia széthullása sem kedvezett Batthyány kultuszának. Az 1918/19-es forradalmak után a rendszer a forradalmaktól rettegő 1848-as miniszterben: Széchenyi Istvánban találta meg politikai eszményképét. A centenárium megünneplése, főleg az 1952-ben Kossuth születésének 150. évfordulójára rendezett ünnepek, s a kétkötetes Kossuth-életrajz az 1849. évi kormányelnököt emelte az országos figyelem középpontjába. Az így kialakított szemlélet szerint 1848 szeptemberéig is minden fontos rendelkezést Kossuth hozott, s ebben az ábrázolásban Batthyány nemcsak háttérbe szorult, sőt, már-már az udvarral való együttműködés gyanújába keveredett. Ezek a hivatalos nézetek azonban csak a főállású kutatókra voltak kötelezőek. Ezen a körön kívül születtek más, a történeti valósághoz közelebb álló részeredmények. 1965-ben a Tudományos Minősítő Bizottság elfogadta azt a nemzetőrség és honvédség 1848. nyári szervezéséről szóló kandidátusi disszertációt, amely bizonyította, hogy a két szervezetet nem a belügyminiszter, illetve a hadügyminiszter irányította, hanem a miniszterelnök. (Az értekezés nyomtatásban csak 1973-ban jelent meg.) A dogmatikus nézetek merevsége akkor látszott lazulni, amikor a Népszabadság 1969. október 5-i számában „Miért Batthyány?” címmel egész oldalas írás jelent meg, amely fenntartással kezelte ugyan a miniszterelnököt, de a hivatalos történetírás számára feladatként tűzte ki, hogy rajzolja meg Batthyány igazi alakját. Az ideológiai megkötöttségek

oldódása tette lehetővé, hogy az ELTE Bölcsészettudományi Kara 1982 februárjában, Batthyány születésének 175. évfordulóján tudományos ülésszakot szervezzen, aminek anyaga a Századok 1982/6. számában jelent meg. A nem intézményesített kutatás eredményeként az 1980-as évek közepén megjelent a Batthyány miniszterelnökségét feldolgozó monográfia, majd egy évtizeddel később a Batthyány reformkori tevékenységét bemutató, illetve a grófnak az adott időszakban elhangzott beszédeit, illetve leveleit publikáló két kötet. A sort a miniszterelnök elnöki, hadügyi és nemzetőri iratait tartalmazó két kötet zárta le 1999-ben. A 200. évforduló megünnepléséhez elsősorban ezek a munkák biztosították a tudományos szakmai fedezetet.



Melyek azok a tények, amelyeket ezen az alig tízesztendő politikai pálya kapcsán röviden érdemes felidézni? Mindenekelőtt azt, hogy bár Batthyány gróf az ország életében fontos szerepet játszott főúri família leszármazottja volt, közvetlen családi indítást nem kapott arra, hogy bekapcsolódjék az országos politikába. Tudomásunk szerint sem nagypapa, sem apja nem játszott ilyen szerepet. Anyja még Lajos gróf születésének évében különköltözött férjétől, s Bécsben telepedett le. Az apa 1812-ben meghalt, s az özvegy 8 esztendő fiát beadta egy bécsi, főúri gyermekek számára létesített bentlakásos intézetbe. A képzés itt németül folyt, de súlyt helyeztek az angol és francia nyelv oktatására is. A középiskolai ismereteket megszerezve Batthyány egy bölcsészdoktor házába került, ahol felsőfokú képzése során megismerkedett a felvilágosodás eszméivel és korának vezető liberális nézeteivel. Közben a bécsi egyetemen jogot tanult. De a képzés egyik szintje sem segítette a nemzet iránti felelősség gondolatának ébresztését. Nem szolgált ezt a 19 éves korától a hadseregben eltöltött közel öt esztendő sem. Nagykorúságát elérve a gróf 1831-ben kilépett a hadseregből, átvette apai örökségét, s az ikervári kastélyban telepedett le. Megismerve a hazai viszonyokat, a kormánnyal kritikus szomszéd földesurak véleményét, itt érlelődött benne az érdeklődés a politika iránt. Házassága Zichy Antóniával, felesége családjának jelentős közéleti szerepe, s gyakori külföldi útjainak tapasztalatai is szerepet játszottak ebben. Tudatosan fejlesztett gazdag könyvtára is szolgált a közéleti szerepre történő felkészülést. A gróf 1839-ben jelent meg az országgyűlés felsőtábláján, ahol fellépése, vagyona és családjának tekintélye révén a kisszámú főrendi ellenzék rövidesen vezetőjének tekintette. Az elkövetkezendő évek politikai és társadalmi tevékenysége tetőzte be azt az utat, amelynek eredményeként Batthyányt 1847-ben az ellenzék vezetőjének választják, majd 1848. március 17-én a nádor kinevezte miniszterelnöknek.

A kortársak egyaránt kiemelik Batthyány határozott fellépését, az alkotmányos kérdésekben s az országgyűlés ügyrendjében való jártasságát. (Jogi tanulmányait itáliai szolgálata idején a zágrábi jogakadémián fejezte be.) Ezeket az ismereteket 1848. március 21-én sikerrel alkalmazta, amikor a konzervatív főrendek az országbíró vezetésével természetesnek tartották volna, hogy a nádor megmarad a leendő (népképviselői) országgyűlés felsőházának elnöke. A vélemény már határozattá formálódott, amikor Batthyány megérkezett az ülésre. Határozottan fellépett a döntés ellen, s kifejtette: az uralkodó által al-

teregónak, vagyis a király teljhatalmú helyettesének kinevezett István főherceg nem lehet a törvényhozás egyik házának elnöke. Az ülést elnapolták, s másnap a nádor igazat adott Batthyáynak.

Két nappal később, amikor a létrehozandó felelős kormány és az országgyűlés viszonyáról folyt a vita a mágnások táblájánál, Szécheny Antal az angol mintára hivatkozva ellenezte, hogy a minisztereknek joguk legyen szólni a képviselőházban. (Ekkor még nem dőlt el, hogy a miniszterek is lehetnek képviselők.) Batthyány válasza: Angliában a rendszer lépésről lépésre alakult ki, de nálunk máról holnapra kell a működést kialakítani. Így hiba lenne megakadályozni azt, hogy a kormány tagjai a törvényhozás előtt nyilatkozzanak nézeteikről és eljárásukról. A kérdés ezt követően lekerült a napirendről.

Batthyány határozottságának és gyors döntési képességének jó példája, amikor március 23-án délelőtt arról értesült, hogy a főváros radikálisai nyugtalanok (a fegyvertár megrohanásával fenyegetnek), mivel a kormány még nem alakult meg. Ekkor a miniszterelnök azonnal döntött. Előbb az alsótáblán, majd a főrendeknél ismertette kormányának névsorát. A gyors döntés igazi jelentőségét az adja, hogy Batthyány a nádor hozzájárulásával országos hatáskörű Miniszteri Bizottmányt hozott létre a Pesten tartózkodó miniszterjelölt Klauzál Gábor és a Pestre leküldött, ugyancsak miniszterjelölt Szemere Bertalan részvételével. A bizottmány a fővárosban felvette a kapcsolatot a Helytartótanáccsal és a budai főhadparancsnokkal, s a hó végétől rendszeresen jelentést kapott a vidéki törvényhatóságoktól. Így Szemere, a leendő belügyminiszter jól ismerte az ország hangulatát, a különböző mozgalmakat, mielőtt átvette volna a belügyminiszteri tárcát.

Batthyány határozott fellépésére két, az udvarral kapcsolatos példát említhetünk. Az egyik azzal függött össze, hogy az osztrák kormány szerint az 1848:III.tc. csak a régi kormányzati szervek (Helytartótanács, Kamara, bécsi udvari magyar Kancellária) hatáskörét ruházta a felelős magyar kormányra, de nem érintette a hadsereg egységét. Mivel az országban állomásozó katonai hivatalok arra hivatkoztak, hogy nem kaptak tájékoztatást, hogy a helyzet megváltozott, az a helyzet állott volna elő, hogy a felelős kormány nem rendelkezik az országban állomásozó haderővel. Május elején a Bécsbe utazott Batthyány erélyes fellépésével (az osztrák lapok szerint lemondással fenyegetve) elérte: az uralkodó május 7-én elrendelte, hogy az országban állomásozó sorkatonaság a magyar hadügyminiszternek engedelmességedjen. Tehát sikerre vitte a törvény magyar értelmezését.

A miniszterelnök második határozott fellépésére Innsbruckban került sor, ahová a király és az udvartartás a második bécsi forradalom miatt menekült. Mind Batthyányt, mind Jellačićot odahívta az uralkodó, hogy a vitás kérdéseket rendezzék, mert a bán nem ismerte el az áprilisi törvényeket és a magyar kormányt. Jellačić szándékosan késlekedett, s ekkor a felháborodott Batthyány elérte, hogy a király június 10-én minden polgári és katonai hivatalából felmentette Jellačićot. Ugyanekkor történt, hogy Batthyány kikényszerítette az erdélyi unióról szóló törvény jóváhagyását, leleplezve Ferenc Károly főherceg ügyeskedését, aki megkísérelte eltitkolni, hogy a törvénycikk megérkezett az udvarhoz.

A Jellačićot felmentő manifesztum nem jutott a horvát lakosság tudomására, s a késve érkező bánt a trónörökös pár, Ferenc Károly és Zsófia kitüntető és

bátorító kedvességgel fogadta. Az osztrák minisztertanács pedig június végén megfenyegette a magyar kormányt, hogy ha nem renndezi a vitát a horvátokkal, fel fogja mondani a „kötelező semlegességet”. Július végén Batthyány Bécsben találkozott Jelačićyal, de egyezés nem jöhetett létre, mert az az önálló magyar pénz- és hadügyek feladását követelte. Ezt megismételte az osztrák kormány augusztus 31-én megküldött emlékirata, amely szerint a királynak nem volt joga az áprilisi törvényeket szentesíteni. Mivel az uralkodó nem hagyta jóvá a magyar országgyűlésnek az újoncozásról és a papírpénz kibocsátásáról szóló törvényeit, a Bécsből hazatért Batthyány és kormánya szeptember 11-én lemondott. Másnap a nádor kérésére a gróf újból elvállalta a kormányalakítást azzal a feltétellel, hogy az udvar leállítja az országba már betört horvát haderőt. Egyben elrendelte a király által jóvá nem hagyott törvények azonnali életbe léptetését. Az udvar kezdetben húzta az időt, és ismerni kívánta az új kormány névsorát. Majd szeptember 25-én a Bécsbe menekült nádor azt közölte Batthyányval, hogy a király utasítására Vay Miklóst nevezte ki miniszterelnöknek. Az egyidejűleg minden, az országban állomásozó katonai erő főparancsnokának kinevezett Lamberg altábornagyot küldte a fővárosba. A királyi biztost a pesti hajóhídon felismerték és meggyilkolták. Ennek hírére Batthyány azonnal Bécsbe utazott és lemondott.

Az első pillanattól létező, az udvar és az osztrák kormány által kezdetben titkon, majd nyíltan támogatott horvát fenyegetéssel a Batthyány-kormány nem tudott megbirkózni. Ehhez nem voltak meg sem a politikai, sem a katonai eszközei. Milyen eredményeket tudhatunk be mégis ennek a minisztériumnak, amelyek fontosak voltak az eljövendő szabadságharc számára? Eltekintve most Kossuth erőfeszítéseitől, amellyel biztosította a küzdelem pénzügyi feltételeit, Batthyány esetében két, de összetartozó dolgot kell említenünk. Az egyik az 1848:XXII.tc. értelmében felállított nemzetőrség, amelynek szervezését a belügyminiszter helyett Batthyány az első pesti minisztertanácson elvállalta. Április 20-án már megjelent a közlemény a Nemzetőrségi Haditanács megszervezéséről, amely a miniszterelnök irányítása alatt a nemzetőrség összeírását, szervezését és kiképzését irányította. Amikor az így szervezett alakulatokat a bácskai táborba vagy a Dráva-vonalra irányították, azok már a belügyminiszter, illetve a hadügyminiszter hatáskörébe tartoztak. De Batthyány a lényeges kérdésekben maga intézkedett. Így augusztus 1-jén elrendelte, hogy a kimozdított nemzetőrség szolgálati ideje tíz hétnél rövidebb nem lehet, majd 13-án úgy intézkedett, hogy ellenség elébe csak önként jelentkező nemzetőröket lehet küldeni.

A másik eredmény még szorosabban összefonódik Batthyány nevével. Mind Szemere Bertalan, mind Mészáros Lázár úgy emlékezett, hogy a sorkatonaság kis létszáma miatt Batthyány ötlete volt a három évre elszegődött önkéntesek, vagyis a honvédség megszervezése. Május 16-i kelettel jelent meg Batthyány toborzási felhívása, amelynek eredményeként szeptemberig 10 zászlóalj alakult. Ezek kiképzését, felszerelését és felfegyverzését Batthyány teljesen a sorkatonaság mintájára szervezte. Csak akkor bocsátotta a hadügyminisztérium rendelkezésére, amikor azok kellően felszerelve és kiképezve voltak. Ezek az alakulatok 1848 nyarától mind a bácskai táborban, mind a Dráva-vonalon, illetve a pákozdi csatában is szerepeltek. A nagy létszámú értelmiségi önkéntesnek köszönhetően a zászlóaljok fegyelmezése eredményes, kiképzése gyors volt. Az

ellenzék is meg volt vele elégedve, így az újoncozási törvény értelmében az itthon tartózkodó seregrei zászlóaljok kiegészítésén túl, a többi újoncból honvéd zászlóaljakat kellett szervezni.

Szeptember 12-étől Batthyány kormány nélkül, az államtitkárok segítségével vezette az országot. Politikája abban sikertelen volt, hogy Bécs számára elfogadható kormányt állítson össze. Ugyanakkor legfontosabb feladata a Drávától visszavonult, Veszprémben, majd Székesfehérvárott gyülekező haderő erősítése volt. S míg Batthyány a Lamberg-gyilkosság miatt elkeseredve úton volt Bécs felé, ez a sereg szeptember 29-én a pákozdi-sukorói domboknál megállította a horvát inváziót.

*

Ismeretes Batthyány tragikus sorsa. A jubileumi év ünnepeitől, előadásaitól, vetélkedőitől azt várhatjuk, hogy a gróf a köztudatban ne október 6. egyik áldozataként, hanem a magyar történelem első miniszterelnökeként, az 1848. évi alkotmány elszánt védelmezőjeként éljen. Vagyis megkapja méltó helyét a magyar nemzeti panteonban. Reméljük, hogy ezek az eredmények megjelennek a közoktatásban is.

